

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته‌ی حقوق - عمومی

مقایسه نهاد بیعت در اسلام با انتخابات در نظام های حقوقی معاصر

به وسیله‌ی
امین گراوندی

استاد راهنما
دکتر سید مجتبی واعظی

آبان ماه ۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

اظہارنامہ

اینجانب امین گراوندی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته‌ی حقوق گرایش عمومی، واحد بین الملل اظہارمی کنم کہ این پایان نامہ حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفاده کرده ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته ام. همچنین اظہارمی کنم کہ تحقیق و موضوع پایان نامہ ام تکراری نیست و تعهد می نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آیین نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: امین گراوندی

تاریخ و امضا: ۱۳۹۱/۸/۳۰

به نام خدا

مقایسه نهاد بیعت در اسلام با انتخابات در نظام های حقوقی معاصر

به کوشش
امین گراوندی

پایان نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از
فعالیت های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته ی
حقوق عمومی

از

دانشگاه شیراز
شیراز- واحد بین الملل
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : **بسیار خوب**

دکتر سید مجتبی واعظی، استادیار بخش حقوق عمومی و بین الملل (رئیس کمیته).....

دکتر نادر مردانی، استادیار بخش حقوق عمومی و بین الملل.....

دکتر بهرام اخوان کاظمی، دانشیار بخش علوم سیاسی.....

آبان ۱۳۹۱

سیاسگزاری

الهی نام تو ما را جواز، مهر تو ما را جهاز، شناخت تو ما را امان، لطف تو ما را عیان. در آغاز کلام خدای عزوجل را شاکر و سپاسگزارم که در این مرحله از زندگی علمی که مصادف با دوره جوانی ام می باشد توفیق عنایت فرمود تا قلم بردارم و در راه رضای او و غنای معرفت خلق او قلم فرسایی کنم.

بی تردید، تدوین پژوهش حاضر مدیون راهنمایی و مشاوره اساتید گرانقدر و مساعدت و همکاری انسانهای بزرگوار بسیاری است. اکنون، در این مرحله از زندگی علمی خود، که خود را وامدار تمامی آنان می بینم، بر خود فرض می دانم که از زحمات ارزنده آنان صمیمانه قدر دانی نمایم. فرصتی مغتنم دست داده است که با ذکر نام برخی از آنان، مراتب قدردانی و سپاس خود را تقدیم نمایم.

قبل از همه لازم می دانم از پدر و مادرم که اهمیت کسب معرفت را درک و در این راه در حد کمال مرا یاری کردند تشکر کنم. سپس از زحمات بی شائبه و راهنمایی های ارزنده ی استاد محترم جناب آقای دکتر سید مجتبی واعظی سپاسگزاری کنم که بی شک، بدون همدلی و مساعدت وی پژوهش حاضر به انجام نمی رسید. همچنین از اساتید گرامیم آقایان دکتر نادر مردانی و دکتر بهرام اخوان کاظمی برای مشاوره های ارزنده و تمامی زحماتی که در طول نگارش این پایان نامه متحمل شدند تشکر و قدر دانی مینمایم.

چکیده

مقایسه نهاد بیعت در اسلام با انتخابات در نظام های حقوقی معاصر

به کوشش

امین گراوندی

در این نوشتار با در نظر گرفتن مبنا و ماهیت دو نهاد بیعت در نظام سیاسی اسلام و انتخابات در نظام حقوقی معاصر، و نیز بررسی مبانی مشروعیت حکومت در نظام ولایی و نظام های لائیک به منزله مؤسس نهاد انتخابات مدرن و همچنین اقتضاعات عملی کارکرد های دو نهاد به این پرسش که آیا این دو نهاد دارای مبنای مشابه هستند یا خیر، جواب داده می شود و توضیح داده می شود که در نظام های حقوقی معاصر مردم به سبب حاکمیتی که دارند مشروعیت ساز می شوند و حاکمیت خود را از طریق انتخابات واگذار می کنند، این در حالی است که در نظام سیاسی اسلام و به تبع آن در اندیشه شیعه منبع ذاتی مشروعیت، خداوند متعال است. از همین روی این دو نهاد، چه به لحاظ ماهیتی و مبنایی و چه به لحاظ کاربزه ای، از یکدیگر متمایز بوده و دارای تفاوت جوهری می باشند.

کلید واژه ها: بیعت، انتخابات، مشروعیت، اسلام، وکالت

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه
۲	کلیات
۸	مبحث اول: بیعت
۸	گفتار اول: معنا و ماهیت مساله بیعت
۸	۱- ریشه ی لغوی بیعت
۹	۲- سیر تاریخی بیعت
۱۰	۳- معنای تحلیلی بیعت
۱۰	گفتار دوم: بیعت در سیره ی رسول خدا(ص)
۱۱	۱- بیعت دعوت
۱۱	۲- بیعت امارت و ولایت
۱۲	۳- بیعت جهاد
۱۲	گفتار سوم: بیعت عقد یا ایقاع؟
۱۳	۱- مفهوم عقد و ایقاع
۱۷	۲- بیعت چه نوع عقدی است
۲۰	۳- ارکان بیعت
۲۰	۴- موضوع بیعت
۲۴	۵- شرایط بیعت
۲۷	الف) اختیاری بودن
۲۹	ب) بلوغ
۳۱	ج) مبتنی بر کتاب و سنت بودن
۳۱	د) علنی بودن
۳۲	ه) دارا بودن شرایط امامت
۳۳	مبحث دوم: انتخابات
۳۴	گفتار اول: تعریف انتخابات

۱- ریشه لغوی انتخابات	۳۴
۲- معنای سیاسی حقوقی انتخابات	۳۴
۳- انواع انتخابات	۳۵
۴- تاریخچه انتخابات در ایران و جهان	۳۶

فصل دوم: مبانی مشروعیت حکومت در نظام ولایی و جمهوری

مبحث اول: مفاهیم و تعاریف	۴۱
گفتار اول: مشروعیت سیاسی	۴۱
۱- بازشناسی مبنا از منبع	۴۱
۲- تعریف مشروعیت و مشروعیت سیاسی	۴۴
الف) قدرت	۴۴
ب) اقتدار	۴۷
۳- مشروعیت	۴۹
گفتار دوم: مشروعیت در اندیشه سیاسی	۵۱
۱- نظریه الهی	۵۲
۲- نظریه فرو دستی	۵۳
۳- نظریه فرمانروایی مبتنی بر خیر	۵۴
۴- نظریه مبتنی بر رضایت	۵۵
مبحث دوم: مشروعیت از دیدگاه اندیشمندان	۵۶
گفتار اول: مشروعیت در اسلام	۵۶
۱- نظریه پردازان اهل سنت	۵۶
الف) غزالی	۵۶
ب) خواجه نظام الملک طوسی	۵۹
ج) خنجی	۶۰
۲- نظریه پردازان اهل تشیع	۶۱
الف) علامه مجلسی	۶۲
ب) شیخ فضل الله نوری	۶۲
ج) علامه نائینی	۶۴
د) امام خمینی (ره)	۶۵
گفتار دوم: مشروعیت از دیدگاه اندیشمندان غرب	۶۷

۶۷	۱- نظریه پردازان حقوق الهی شاهان
۶۸	۲- نظریه پردازان قرارداد اجتماعی
۷۰	۳- نظریه ماکس وبر
۷۱	مبحث سوم: انواع مشروعیت سیاسیگفتار اول: تقسیم بندی بر اساس نظام سیاسی
۷۱	۱- مدل دموکراسی لیبرال
۷۱	۲- مدل کمونیستی
۷۴	۳- مدل دولت اسلامی
۷۴	الف) نظام سیاسی خلافت
۷۶	ب) نظام سیاسی شیعه
۷۷	گفتار دوم: تقسیم بندی بر اساس مبانی و منابع مشروعیت
۷۷	۱- سنت
۷۷	۲- عقلانیت یا بروکراسی
۷۸	۳- کاریزما
۷۸	۴- منابع و مبانی مشروعیت در اسلام
۷۸	الف) منابع ومبانی مشروعیت نزد اهل سنت
۸۰	ب) منابع ومبانی مشروعیت نزد اهل تشیع

فصل سوم: مطالعه مبانی بیعت و انتخابات

۸۳	مبحث اول: مقایسه بیعت و انتخابات با توجه به مبانی مشروعیت
۸۳	گفتار اول: بررسی وجوه اشتراک و افتراق بیعت و انتخابات با توجه به مبانی مشروعیت
۸۶	گفتار دوم: بیعت و رای
۸۶	۱- تمایز بیعت و رای
۸۸	مبحث دوم: حکم بیعت
۸۸	گفتار اول: حکم تکلیفی بیعت
۸۸	گفتار دوم: حکم وضعی بیعت
۸۹	گفتار سوم: وجوب بیعت
۹۱	۱) واجب عینی
۹۲	۲) واجب کفایی
۹۳	الف) اصل لزوم در قراردادها
۹۳	ب) لزوم وفای به عهد

عنوان

صفحه

مبحث سوم: نقش و ماهیت بیعت و انتخابات در زمامداری حاکمان.....	۹۷
گفتار اول: نقش و ماهیت بیعت در زمامداری حکومت.....	۹۸
۱- زمامداری امامان منصوص.....	۹۸
۲- تمایز مقامات.....	۹۹
۳- جایگاه بیعت در مقام تولی.....	۱۰۱
الف) دیدگاه شرط جواز.....	۱۰۱
ب) دیدگاه شرط اقتدار.....	۱۱۶
گفتار دوم: نقش و ماهیت انتخابات در زمامداری حکومت.....	۱۳۰
۱- نظریه حاکمیت ملی.....	۱۳۱
گفتار سوم: وکالت و ولایت.....	۱۳۲
۱- معنای لغوی وکالت.....	۱۳۳
۲- ارکان وکالت.....	۱۳۳
۳- اقسام وکالت.....	۱۳۴
۴- احکام وکالت.....	۱۳۴
نتیجه گیری.....	۱۳۷
فهرست منابع و مآخذ.....	۱۳۹

فصل اول

مقدمه

کلیات

گرانگاه جهان جدید، طرح پرسش‌ها و آموزه‌های معرفت‌شناختی تازه است. اکنون در آشوبناکی روزگار معاصر، بشریت نیازمند به همواره دیگر گونه زیستن، خرد را چراغ افق‌های تاریخ فرادست کرده است. با برآمدن آفتاب درخشنده و فروزنده انقلاب اسلامی در سرزمین ما، هویت فرهنگی و تاریخی ایرانیان، در فصل تازه خویش، طلیعه تمدنی تازه را نوید می‌دهد که بر بنیاد ایستارها و انگاره‌های قدسی دین شکل می‌گیرد.

از این روست که در بستر این تمدن‌سازی ایمانی، چالش‌های مرتبط با عرصه‌های دین و تدبیر، دانش و پژوهش، علم و فن‌آوری و مفاهیم و سازه‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، همه و همه، با همراهی بی‌شماری از پرسش‌های درازدامن و نفس‌گیر، در حیات جمعی ما، به ویژه در میان دانشجویان پرسنده و پژوهنده، بسط یافته‌اند.

ذهن تکاپوگر و فرهیخته دانشجوی معاصر، نیازمند آن است که در فرآیند هم‌ارزی و یا تقابل نهادهای مدرن و ساختارهای برآمده از آن‌ها با لایه‌های تمدن شکوهمند اسلامی برای انبوه پرسش‌های خویش پاسخ‌های سخته و سنجیده بیابد. از این روست که ذهن پژوهنده در تطبیق و مقایسه نهادهای عالی با نهادهای تالی باید وسواس و احتیاط لازم را لحاظ کند.

یکی از مفاهیم شاخص در فرهنگ سیاسی اسلام بیعت است. تلاش برای گرفتن بیعت و یا نزاع برای شکستن آن همواره بخش مهمی از تاریخ سیاسی اسلام را رقم زده است. در دوران معاصر و به دنبال پیدایش اندیشه‌های مبتنی بر مردم‌سالاری در اداره جامعه و تلاش در جهت مشارکت هرچه بیشتر مردم در اداره امور سیاسی، توسعه آزادی‌ها و ... به عنوان اساسی‌ترین شاخصه‌های دموکراسی، اهمیت این واژه مضاعف شده است زیرا عده‌ای تلاش می‌کنند با تشبیه و تطبیق آن با مساله انتخابات در نظام‌های معاصر گوشه‌ای از ساختار مترقی نظام سیاسی در صدر اسلام را هویدا کنند. اما یافتن مجاری این هدف و تطبیق آن با آنچه در اندیشه انسان معاصر می‌گذرد، کاری بس دشوار و محتاج دقت و وسواس است.

امروزه مردم‌سالاری به عنوان گزیده‌ترین شیوه اعمال حاکمیت در جوامع مختلف برگزیده شده است. مردم‌سالاری در مفهوم خود بیان‌کننده این آرمان است که تصمیم‌هایی که بر

اجتماعی به عنوان یک مجموعه اثر می‌گذارند، باید با نظر کلیه افراد آن اجتماع گرفته شود و همچنین کلیه اعضا باید از حق برابری برای شرکت در تصمیم‌گیری برخوردار باشند. به عبارت دیگر، وجود مردم سالاری مستلزم دو اصل کلی نظارت‌همگانی بر تصمیم‌گیری جمعی و داشتن حق برابر در اعمال این نظارت می‌باشد. هر اندازه این دو اصل در تصمیم‌گیری‌های یک اجتماع بیشتر تحقق یابند، آن اجتماع مردم سالارتر خواهد بود.

از اینرو انتخابات به عنوان یکی از اصلی‌ترین شاخصه‌های یک نظام مردم سالار پذیرفته شده است. از سوی دیگر در نظام سیاسی اسلام نهاد بیعت وجود دارد، که کارکردی شبیه رای دادن در نظام حقوقی معاصر دارد و بر این پایه بسیاری عقیده دارند که این دو نهاد دارای مبنا و ماهیتی واحد بوده و در واقع انتخابات مرحله تکوین یافته بیعت است. اما با مطالعه ماهیت و مبنای این دو نهاد و نیز تفاوت در مبنای مشروعیت حکومت در نظام سیاسی اسلام و نظام حقوقی معاصر به عقیده این دسته از افراد باید به دیده تردید نگریست. از این رهگذر در بررسی این دو نهاد پرداخت به مفهوم مشروعیت و مبنای آن در نظام سیاسی اسلام و نظام حقوقی معاصر امری الزامی به نظر می‌رسد.

در این نوشتار به تعریف بیعت و انتخابات و تاریخچه هر یک از آنها (فصل اول)، و مقایسه مبنای مشروعیت حکومت در نظام سیاسی اسلام و نظام‌های حقوقی معاصر (فصل دوم) و نهایتاً مطالعه مبنای این دو نهاد (فصل سوم) پرداخته شده است.

سابقه علمی

در رابطه با بیعت پایان نامه‌های اندکی تالیف و تدوین شده، که نقطه ثقل همه‌ی این پایان نامه‌ها تعریف بیعت، ذکر بیعت‌ها در قرآن و احادیث و بیعت‌های پیامبر (ص) است که بیشتر به موضوع بیعت با دیدی توصیفی نگریسته‌اند. از جمله این پایان نامه‌ها می‌توان به پایان نامه‌ای تحت عنوان (بیعت در نظام فقهی سیاسی اسلام) که در سال 1378، در مقطع سطح سه رشته فقه، توسط آقای سید ابوالفضل موسویان تدوین شده اشاره نمود که نگارنده در این پژوهش موضوع بیعت در نظام فقهی سیاسی اسلام را بررسی کرده و پس از مقدمه، معنای بیعت، بیعت در قرآن و بیعت در سنت را بیان و به موارد بیعت پیامبر اشاره کرده است. بیعت نوعی قرارداد موضوع قسمت دیگری از این نوشتار است که مؤلف در آن به ارائه مباحثی از قبیل بیعت در کلمات فقها، تفاوت عقد و ایقاع، انواع قراردادها، بیعت و لزوم وفا، پرداخته است.

آخرین قسمتی که در این پایان نامه آمده، بررسی بیعت‌های پس از پیامبر است که مطالب ذیل در آن به چشم می‌خورد، ۱- بیعت با ابوبکر و واکنش علی بن ابی طالب (ع) ایرادهای این بیعت ۲- بیعت با عمر، ایرادهای آن ۳- بیعت با عثمان، ایرادهای آن ۴- بیعت با علی (ع) ۵- بیعت با امام حسن (ع)، کناره‌گیری از حکومت ۶- بیعت با امام حسین (ع) برداشتن بیعت از اصحاب ۷- بیعت با امام زمان (ع).

پایان نامه دیگری تحت عنوان (بررسی و تحلیل معاهدات سیاسی پیامبر اسلام(ص) و ائمه اطهار(ع) در قرآن و احادیث) در مقطع کارشناسی ارشد در سال 1378 توسط سرکار خانم مریم السادات محقق در دانشگاه اصول دین قم ارائه شده که در این پایان نامه ضمن تحقیق در بیعت، از دیدگاه اهل لغت و دانشمندان بهره جستند و بعد از طی مباحث گوناگون به یک سوال آغزین که ناشی از بیداری سیاسی افراد جامعه است پاسخ داده شده است. بیعت نقش پررنگ خود را در زمان حضور، در زمینه مشروعیت ایفا می کند یا در زمینه کار آمدی؟ بیشتر این پایان نامه معطوف به پاسخ به این سوال میباشد.

پایان نامه ی دیگری تحت عنوان (بیعت در قرآن و حدیث) توسط آقای عید علی عابدی در سال ۱۳۸۴ در دانشگاه مدرسه عالی امام خمینی(ره) دفاع شده است. در این پایان نامه گفته می شود که مساله بیعت در زمان جاهلیت وجود داشته و اسلام نیز آن را پذیرفته است. قرآن و احادیث در مساله بیعت بر این تأکید دارند که اگر بر بیعت و پیمان وفادار باشید، خداوند علاوه بر رضایت خود، پاداش عظیم نیز می دهد و اگر آن را نقض کنید، جز خود شما کسی متضرر نمی شود. این رساله، در چهار فصل تنظیم شده است در فصل اول، کلیات پژوهش ارائه می گردد.

در فصل دوم، بیعت در قرآن حکیم مورد بحث واقع می شود و گفته می شود که واژه بیعت با صیغه های مختلف پنج بار و در چهار آیه مطرح گردیده است. در فصل سوم، بیعت در حدیث مطرح می گردد که شامل هفت مورد می باشد: بیعت حضرت خدیجه(ع) و حضرت علی(ع) با پیامبر اکرم(ص)، بیعت عشیره، بیعت عقبه اول، بیعت عقبه دوم، بیعت قبل از جنگ بدر، بیعت رضوان، و بیعت غدیر و در فصل چهارم، بیعت پس از عصر رسالت مورد بررسی قرار می گیرد که شامل بیعت سقیفه، بیعت عمومی ابوبکر، بیعت عمر بن خطاب، شورا و بیعت عثمان و بیعت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع) است.

شایان ذکر است که در این زمینه کتب و مقالاتی تالیف و تدوین شده اند، (بیعت در فقه سیاسی شیعه) نام کتابی است که توسط علی شیرخانی در سال ۱۳۸۹، با موضوعات تعریف، شرایط و احکام بیعت و مسایلی همچون نقش و ماهیت بیعت در زمامداری حاکمان و بیعت در زمان غیبت تالیف شده است.

کتاب شورا و بیعت، عبدالعلی بازرگان سال ۱۳۷۸، مولف به اهمیت بیعت و شورا و مسایلی همچون، فلسفه سیاسی در اسلام، بیعت و رای اکثریت پرداخته. (مبانی نظری حکومت اسلامی) عنوان کتاب دیگری است که توسط محمد مهدی آصفی در سال ۱۳۸۵ تالیف شده است، مولف در این کتاب بخشی را به موضوع بیعت اختصاص داده و در آن بیعت در سیره ی رسول خدا، ارکان بیعت و بیعت از دیدگاه فقها را مورد بحث قرار داده، (تاریخ سیاسی اسلام، سیره ی رسول خدا) نیز عنوان کتاب دیگری است که در سال ۱۳۸۹، توسط رسول جعفریان تالیف شده، پژوهشگر در این کتاب پس از ذکر بیعت های رسول اکرم(ص) به ماهیت بیعت، تعریف بیعت و اهمیت سیاسی این مساله می پردازد.

در مقالات نیز میتوان به، (بیعت و رای) که توسط سید ابوالفضل موسویان تالیف شده اشاره نمود، مولف در این مقاله تلاش می کند ابتدا اجمالا به بررسی حضور مردم در صحنه های انتخاباتی پردازد و سپس به این نکته توجه می کند که آیا این حرکت از ابداعات کنونی بشر است یا اینکه در گذشته نیز هرچند به صورت ابتداعی وجود داشته است و در پایان به جهات تشابه و تفاوت بیعت و رای می پردازد.

(بیعت یا انتخابات) عنوان مقاله ای دیگر است که محمد حسین مهسوری در آن کوشیده است ضمن تعریف بیعت، مراتب و محدوده بیعت و شیوه های بیعت، اهمیت بیعت در حکومت معصومان (ع) را توضیح دهد و در آخر به این مساله پردازد که آیا انتخابات امروز همان بیعت سابق است یا خیر. (ادله بیعت در سنت) مقاله ایست که توسط محمد مومن قمی تدوین شده، مولف در بخش اول مقاله پس از ذکر روایات چندی که بیشتر آنها از نهج البلاغه می باشد به این نتیجه می رسد که بیعت مردم با ولی امر، شرط فعلیت ولایت او و شرط وجوب اطاعت مردم از او نیست. سپس در بخش دوم پس از بررسی روایات نتیجه می گیرد که هیچ دلیل عام روایی بر وجوب بیعت مردم با امام معصوم وجود ندارد.

انتخابات نیز به عنوان نمود بارز مردم سالاری جایگاه نسبتا با اهمیتی در بین موضوعات پژوهشی و پایان نامه های دانشگاهی یافته است. در این باره پایان نامه ای با عنوان (بررسی تطبیقی نظام انتخاباتی مجلس شورای اسلامی با نظام های متداول انتخاباتی) در سال 1380 توسط جناب آقای امیر منصور امیر ارجمندی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران دفاع شده است. نگارنده در این تحقیق پس از ذکر یک مقدمه به مسایلی چون مفهوم انتخابات، مفهوم رای و انواع آن، شرایط و محدودیت های انتخاب کنندگان و انتخاب شوندگان، اجرای انتخابات، مدیریت انتخابات و انواع احزاب و نقش آن در انتخابات و در آخر انواع نظام های انتخاباتی توضیح داده شده است.

پایان نامه ای دیگر تحت عنوان (نظارت بر انتخابات در ایران و انگلستان) در سال 1381 در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران توسط حشمت الله شهبازی تدوین شده است. محقق در این پایان نامه به این نکته اشاره می کند که انتخابات یکی از مهمترین راه های تحقق مردم سالاری است و در تمام دنیا در جهت تامین سلامت انتخابات ضرورت نظارت بر انتخابات به عنوان یک امر بدیهی شناخته شده است. از این روی هر کشوری نهادی را متولی این امر نموده است که بر انتخابات نظارت کرده و سلامت آن را تامین کند. نگارنده در ادامه به بررسی این نهاد نظارتی در ایران و انگلیس پرداخته است.

پایان نامه دیگری با عنوان رفتار سیاسی جوانان در ایران (انتخابات ریاست جمهوری، شوراها، مجلس خبرگان) توسط علی اکبر تاج مزینانی در سال 1379 در مقطع کارشناسی ارشد در دانشکده معارف اسلامی و علوم ساسی دانشگاه امام صادق (ع) دفاع شده است. این تحقیق از سه بخش تشکیل شده است. در بخش اول، مبانی و کلیات نظری بحث

بررسی میشود که موارد زیر را در بر می گیرد: توضیح رویکردهای مختلف در مطالعه موضوع جوان و جوانی و ارائه تعریف کاربردهای مورد استفاده در این تحقیق از جوان، بررسی مبحث رفتار سیاسی و بحث جامعه پذیری سیاسی که یکی از رهیافت های تبیین کننده رفتار سیاسی است و موضوعاتی از قبیل کارکردهای جامعه پذیری سیاسی، عوامل و همچنین الگوی نظری آن را شامل می شود در بخش دوم تحقیق رفتار سیاسی جوانان در کشورهای دیگر مورد بررسی قرار می گیرد. بخش سوم و اصلی تحقیق، به بحث رفتار سیاسی جوانان در ایران اختصاص یافته است.

(مسائل دموکراسی در ایران) عنوان پایان نامه دیگری است که در سال 1348 در مقطع کارشناسی ارشد توسط فرامرز مجیدی در دانشگاه تهران تدوین و دفاع شده است. در این تحقیق مسائل دموکراسی در ایران پرداخته شده و مسایل، قدرت دولت، قانون اساسی، آزادی احزاب، آزادی مطبوعات آزادی مذهب، عدالت اجتماعی، انتخابات و بیمه اجتماعی مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است.

از کتب و مقالاتی نیز که به موضوع انتخابات پرداخته اند، می توان از کتاب (حقوق انتخابات دموکراتیک) که در سال ۱۳۸۷ توسط حسن خسروی تالیف شده است اشاره نمود. مولف در بخش اول این کتاب به مبانی انتخابات دموکراتیک، اصول حاکم بر انتخابات و کارویژه های انتخابات پرداخته و سپس در بخش دوم به بررسی الگوی مطلوب ساختار و سازماندهی انتخابات می پردازد. (انتخابات در ایران) عنوان کتاب دیگری است که توسط علی احمدی در سال ۱۳۸۹ تالیف شده است. نویسنده پس از ذکر مفاهیم و معیار های انتخابات، پیشینه انتخابات در ایران را بررسی و سپس در نهایت عناصر متشکله انتخابات را بیان می کند.

کتاب دیگری تحت عنوان (مدیریت انتخابات) توسط دکتر فرج الله رهنورد و نعمت الله مهدوی راد در سال ۱۳۸۹ تالیف شده که مولفان در آن پس از مقدمه ای به تاریخچه انتخابات ایران و جهان می پردازند و سپس به بررسی مبانی شرعی انتخابات، احزاب سیاسی و انتخابات نقش انتخابات در تنظیم رابطه دولت و مردم می پردازند.

به عنوان جمع بندی آنچه در خصوص پیشینه علمی ذکر شد ارزشمند اما ناکافی میباشد و آنچه در گذشته انجام شده نمی تواند پاسخی به سوال این پایان نامه تلقی گردد.

ویژگی بارز این تحقیق این است که با مطالعه نظام سیاسی اسلام و غرب و همچنین مطالعه عقاید اندیشمندان اسلامی، اعم از شیعه و سنی و دکترباره غربی درباره ی فلسفه مشروعیت و روشن شدن مبنای مشروعیت حکومت در این دو نظام، به بررسی نهاد بیعت در اسلام و انتخابات در نظام حقوقی معاصر پرداخته است. بر خلاف تحقیق هایی که قبلا در باره این موضوعات شده و اکثرا به توصیف این دو نهاد پرداخته و به ماهیت و مبنای آنها ورود نکرده، نگارنده در این تحقیق سعی بر آن دارد تا با ورود به ماهیت و مبنای این دو نهاد شباهت ها و تفاوت های شکلی و ماهوی آنها را آشکار سازد.

هدف تحقیق

در بیشتر پژوهش‌هایی که درباره بیعت و انتخابات شده است پژوهشگران به تعریف بیعت، اقسام بیعت، ذکر بیعت‌های پیامبر(ص) و بیعت در قرآن و احادیث پرداخته‌اند. در مورد انتخابات نیز تعریف آن و انواع انتخابات و نظام‌های انتخاباتی موجود بررسی شده است. هدف از نگارش این پایان‌نامه این است که با توضیح موارد مذکور به عنوان مقدمه، مبانی و ماهیت بیعت و انتخابات را شناسانده که آیا ماهیت و مبنای این دو نهاد یکی است یا خیر و بعلاوه بدانیم بیعت در زمان اسلام کارکردی شبیه رای‌گیری در زمان معاصر دارد یا با آن دارای تفاوت جوهری است، نظر اندیشمندان مسلمان و لائیک در این باره چیست، آیا با مطالعه عقاید و آرای آنان می‌توان شباهت‌ها و تفاوت‌ها را دریافت و سئوالات دیگری از این دست که جواب آنها هدف این پژوهش را روشن می‌سازد.

سوالات تحقیق

سوالات اصلی

- ۱- آیا مبنای بیعت در نظام سیاسی اسلام با انتخابات در نظام حقوقی معاصر یکی است؟
- ۲- تفاوت بیعت با انتخابات با توجه به تفاوت در مبنای مشروعیت حکومت در اسلام و نظام‌های لائیک شکلی است یا ماهوی؟

سوالات فرعی

- ۱- مشارکت داشتن مردم در امور سیاسی و اعلام نظر کردن آنان در صدر اسلام سابقه دارد یا خیر؟
- ۲- آیا ماهیت بیعت و انتخابات یکی است؟
- ۳- روش بیعت گرفتن با انتخابات متفاوت است یا خیر؟
- ۴- آیا انتخابات دارای همان آثار و کارکردهای بیعت است یا آثار و کارکردی متفاوت دارد؟

فرضیه

با مطالعه فلسفه سیاسی غرب که خاستگاه تاسیس نهاد انتخابات در نظام حقوقی معاصر است درمی‌یابیم که مشروعیت حکومت به وسیله مردم به اعتبار حاکمیتی که دارند، در چهارچوب یک قرارداد اجتماعی که ابزار اجرایی آن رای‌گیری و انتخابات است ایجاد می‌شود. به عبارت دیگر انتخابات یگانه عامل موجد حکومت در نظام‌های مردمسالار غربی است. این در حالی است که در نظام سیاسی اسلام و به تبع آن در اندیشه شیعه، منشأ تمامی قدرت‌ها و منبع ذاتی مشروعیت، خداوند متعال است از این رو بیعت که یکی از مفاهیم شاخص در نظام سیاسی اسلام است دارای مبنا و ماهیتی متفاوت از انتخابات که یکی از مفاهیم در نظام حقوقی معاصر

است می باشد، و این دو نهاد با یکدیگر تفاوت جوهری دارند.

مراحل و روش تحقیق

روش تحقیق

برای نگارش این پایان نامه با مطالعه کتب و پایان نامه‌های متعدد و استفاده از پایگاه‌های رایانه ای مفید از روش کتابخانه ای برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است.

مبحث اول: بیعت

بیعت یکی از مفاهیم شاخص در فرهنگ سیاسی اسلام است. از این منظر برای درک بهتر و شناخت مفهوم آن در این مبحث به تعریف بیعت، بیعت در سیره‌ی رسول اکرم(ص) و این مسأله که آیا بیعت عقد است یا ایقاع پرداخته می‌شود.

گفتار اول: معنا و ماهیت بیعت

۱- ریشه لغوی بیعت

تبیین معانی لغوی کلمات در فهم عرفی و اجتماعی آنها موثر است. بسیاری از نویسندگان قبل از پرداختن به ابعاد مهم یک مسئله ابتدا کالبد شکافی لغوی می‌نمایند و با الهام از معانی لغوی آن به تبیین مفهومی مسئله می‌پردازند. بیعت در بیشتر کتب لغت به «صفقه» تعبیر شده است. علت اینکه این تعبیر وجود دارد، این است که لغوی‌ها معتقدند: «بیعت همان دست زدن، برای ایجاب بیع یا برای مبايعت و اطاعت است»^۱

در میان عرب این گونه رسم بوده که اگر چیزی را می‌فروختند، فروشنده و خریدار دست به دست همدیگر می‌زدند و این نشانه لزوم وجوب بیع و معامله و عدم فسخ آن می‌باشد. البته این شیوه که در داد و ستد عمل می‌شده، از آنجا که در امور حکومتی و حاکمیتی نیز عده‌ای اطاعت کسی را می‌پذیرند و قول می‌دهند همواره از فرامین او پیروی نمایند، بیعت و دست دادن برای وجوب اطاعت در پیمان و میثاق با حاکم و امیر نیز استفاده می‌شود. راغب اصفهانی یکی از لغویون در این باره می‌نویسد: «بیعت کسی با سلطان زمانی گفته می‌شود که بیعت و دست دادن او متضمن بذل اطاعت باشد، البته اطاعت به قدر مقدور، به این نوع عمل بیعت و مبايعه گویند»^۲.

---

۱ جمال الدین محمد ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، بیروت، دار صادر، ص ۲۶، به نقل از کتاب بیعت در فقه سیاسی شیعه، علی شیرخانی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹

۲ راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، تهران، نشر کتاب، ۱۴۰۶ق، ص ۶۷

علامه طباطبایی در «المیزان» درباره‌ی بیعت و اینکه چرا دست دادن در معامله و اطاعت در میان مردم و مسلمین مرسوم است و دست دادن به چه معنا خواهد بود، می‌نویسد:

«در معنای بیع، بیعت و مبیعه، نقل و انتقال وجود دارد؛ چون نتیجه نقل و انتقال که همان تصرف است با دست انجام می‌گیرد و به همین جهت دست به دست زدن هنگام بذل اطاعت را مبیعه و بیعت خوانند و حقیقت آن، این است که بیعت کننده دست خود را به بیعت شونده می‌بخشد، یعنی این دست مال تو است، می‌توانی با آن هر گونه تصرف بنمایی و من در برابر تو دست ندارم»^۱.

ابن خلدون مورخ و جامعه‌شناس معروف مسلمان نیز درباره‌ی بیعت، تقریباً تعریف و تبیین معروف را پذیرفته و می‌نویسد:

«بیعت همان عهد و پیمان برای پیروی است. مثل اینکه بیعت کننده، عهد و پیمان می‌بندد که امور مربوط به خود و امور مسلمین را به امیر و حاکم خود بسپارد و با امیر به منازعه نپردازد و در هر امری که چه رضایت و چه کراهت داشته باشد، او را پیروی نماید. از آنجا که این عمل شبیه به عمل خریدار و فروشنده است، این عمل را بیعت نامیده‌اند. البته این عمل با دست دادن انجام می‌گیرد و همین معنا از لغت و شرع مراد است، کما اینکه در بیعت عقبه‌ی تحت الشجره همین گونه بوده است»^۲.

۲- سیر تاریخی بیعت

نخستین بار، در جریان انذار عشیره نزدیک، سخن از بیعت به میان آمد. در برخی از نقلها «کلمه بیعت» به صراحت آمده و در مواردی «زدن دست به دست» حکایت از همان بیعت دارد.^۳

قاعدتاً باید افراد دیگری نیز که اسلام را پذیرا می‌شدند با رسول خدا (ص) بیعت می‌کردند. اما آنچه مسلم است اینکه بیعت به طور جدی و عمومی در عقبه‌ی اول و دوم مطرح گردید. بعد از آن نیز، سنت بیعت، برای هر تازه مسلمانان مورد استفاده قرار می‌گرفت. دنبال کردن این موضوع در سیره‌ی رسول خدا(ص) نشان می‌دهد که مفهوم بیعت یکی از اساسی‌ترین مفاهیم سیاسی بوده است، مفهومی که افراد جامعه را به رهبر خود متصل کرده و حدود و قیود تعهدات آنها را نسبت به یکدیگر معین می‌ساخته است.

1 محمد حسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر قرآن، ج ۱۱، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۵۷، ص ۴۱۹
2 مقدمه ی ابن خلدون، ترجمه ی محمد پروین گنابادی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۲، ص ۱۴۷
3 الغدیر، ج ۲، ص ۲۷۸